

Julia Kristeva talar på La Bibliothèque Nationale de France, den 9 december 2016.

Jag är och förblir en »främling«

Julia Kristeva i samtal med Martin Legros

Du föddes i Sliven, i Bulgarien, två dagar före andra världskrigets utbrott, din far var troende ortodox och arbetade för kyrkan – hans namn Kristev betyder kors – din mor var forskare inom naturvetenskap. Du fick gå med i Kommunistisk ungdom när Bulgarien hamnade på andra sidan järnridån. Hur var det att växa upp bland så motsatta åskådningar?

Ja, jag växte upp med en djupt troende ortodox far och en mor som var darwinistisk biolog, något hon inte gjorde något väsen av. Det var istället jag som »gick i bräschen« och attackerade tron och försvarade förnuftet. Jag tog mycket tidigt parti för upplysningen, det var oidipalt nödvändigt, jag revolverade mot den »faderliga obskurantismen«. Och detta skedde i ett totalitärt kommunistiskt samhälle. Redan från barnsben förbereddes vi på att bli den kollektiva ideologins »nya patriotiska människa«, och jag var »pionjär« precis som alla andra skolbarn, innan vi i tonåren gick med i Kommunistisk ungdom. Min far ville inte uppfostra oss i opposition mot regimen, icke desto mindre visade han sitt inre avståndstagande genom sin läsning (Dostojevskij) och genom kyrkosångerna. Målet med hans liv, sa han, var att rädda sina döttrar från dessa »helvetets inälvor« – ett uttryck han hämtat från Dantes *Den gudomliga komedin*. Enligt honom fanns det bara ett sätt man kunde »rädda sig« på och det var att lära sig främmande språk. Förutom att jag fick läsa ryska och senare engelska sattes jag mycket tidigt i en fransk förskola, och jag gick senare även med i Alliance Française, där jag via litteraturen tilläts bada i det franska språket. Jag minns när jag klättrade i min farmors plommonträd och deklamerade verser av Victor Hugo: »På en barrikad mitt bland gatstenarna/Nedsölad av brottsligt blod men tvättad av det rena/Togs ett barn på tolv tillfånga tillsammans med ett antal män/– Hör du till dem? – Barnet svarade: Vi hör samman/Då så, sade officeren, då ska vi arkebusera dig./.../ Den enfaldiga döden skämdes och officeren visade nåd.« Det var en av de första dikterna jag lärde min son David.

Du minns också tillfällena på gatan där förbipasserande uppmanades att visa uppskattning för domar som hade avkunnats vid politiska rättegångar...

Jag kände mycket tidigt av det totalitära systemets inte bara psykiska utan även fysiska brutalitet. När jag var runt fem år ropade en högtalare ut att motståndare skulle hängas, min syster föll ur barnvagnen och ner på gatan, vi sprang hem så snabbt vi kunde... Det ryktades om att »reaktionära« ut-sattes för tortyr, om badkar med avföring... Jag ville först bli astrofysiker, antagligen för att kunna fly ut i rymden. Men då hade man behövt vara ett barn från nomenklaturen och därtill bege sig till Sovjetunionen för att studera, och jag försjönk istället i språkens mikrokosmos. Jag har fortfarande kvar mina anteckningsböcker, där jag skrev av Voltaires *Filosofiskt ficklexikon* och Diderots *Jakob fatalisten och hans husbonde*. Frankrike var inte bara litteraturens hemland, utan även revolutionens. På universitetet undervisade man om upplysningsfilosoferna, vilka presenterades som föregångare till Marx och kommunismen. Men »dissidenterna« hämtade också frihetens luft därifrån. Under det »töväder« som inleddes i och med Chrusjtjovs rapport fascinerades jag av Aragons *Franska brev* och dess så kallade »revisionistiska« tankar, och senare av »den nya romanen«, som jag påbörjade en avhandling om.

Vid 25 års ålder drog du nytta av tövädret och erhöll ett resestipendium till Paris. Du anlände dit med fem dollar på fickan, men fick kontakt med det förnämsta litterära avantgardet: Roland Barthes och Lucien Goldmann, men också Philippe Sollers som du senare gifte dig med. Hur fick du så snabbt tillträde till detta mikrokosmos?

Egentligen fick jag aldrig »tillträde« till det, jag var och förblev en främling, vilket Roland Barthes redan har skrivit om (»L'étrangère« [»Främlingen«], 1970). Din presentation vittnar om samma sak, och jag är mer läst i utlandet än i Frankrike. Det du kallar för »det förnämsta litterära avantgardet« är för mig språk som fått liv, en livsimpuls.

Tzvetan Todorov, som kom till Frankrike lite före mig och som ansåg att jag borde återvända till Bulgarien, rådde mig att följa Lucien Goldmanns seminarium om »Den dialektiska strukturalismen« och inte Barthes, som han ansåg var alltför formalistisk. Jag följde båda. Den som satte mig i kontakt med Aragon var Pierre Daix, chefredaktör för *Les Lettres françaises*. Mina samtalspartner blev överraskade över att en främling var så förtrogen med den franska litteraturen.

Och Sollers?

Med tidskriften *Tel Quel* inkarnerade Sollers avantgardetänkandet, han publicerade Artaud, Bataille, Joyce, Derrida och Foucault, och ifrågasatte romanens och ideologins klassiska former, oavsett om ideologin var borgerlig eller progressiv. Han ville förändra samhället genom att förändra språket – det var idéer som påminde mig om de ryska futuristerna. Gérard Genette och Roland Barthes, vars seminarium jag följde, rådde mig att ta kontakt med honom. Sollers tog emot mig på sitt lilla kontor på bokförlaget Seuil. Han påminde inte om en av dessa moderna västerländska, lite depressiva, blodfattiga och andtärpta författare som jag mött på konferenser vid universitetet. Denne »nye nya romanförfattares« fysik påminde mer om en fotbollsspelares (jag följde ofta med min pappa på fotbollsmatcher). Och jag tror att han blev förvånad över att upptäcka en ung frankofil bulgariska som inte överensstämde med bilden av dåtidens universitetsstudenter. Vi talade om Bachtin och det karnevaliska, vi gick och tog ett glas, och mycket snabbt uppstod ett sensuellt, oväntat och allt starkare band mellan oss. Äktenskap var inte på modet strax före maj 68. Vi gifte oss för att mitt uppehållstillstånd var på väg att gå ut och för att jag annars hade varit tvungen att återvända till Bulgarien... Vi har inte varit ifrån varandra sedan dess.

Redan från början rörde det sig alltså både om ett filosofiskt möte och en förälskelse?

Philippe läste Nietzsche, *Mänskligt, alltförmänskligt*, och jag försökte hänga med, i sängen, men när han vände blad var jag bara på de första raderna! Han fick mig att upptäcka en ny Hegel, i ljuset av Georges Bataille och dennes »inre erfarenhet«. *Kulturen* uppenbarade sig för mig i den polyfoni som trotsar den absoluta Anden, genom en dialog där *Jaget* hos en krampaktig musiker, som påstår att »tankarna är hans slinkor«, drabbar samman med *Honom*, filosofen. Framkastar inte *Andens fenomenologi*, i kommentaren om *Rameaus brorson*, att kulturen är »skamlösheten i att uttrycka sig«, på det hela taget ett oanständigt tal, dämpade drifter i en politisk diskussion som inte låter sig renas/neutraliseras vare sig genom överjaget eller jagidealet? En utsaga förmögen att förvandla den febriga upplevelsen i en lidelse till en lustfylld och meningsfull flykt. Redan från början innebar kulturen med andra ord ett gränsöverskridande, och det är den franska kulturen som utgör det mest exemplariska vittnesbördet om det. Upplýsningen var alltså inte bara en statsangelägenhet eller ett brödraskap för lekmän, utan även, och kanske ännu mer, en historia om smak, mod och humor: Frankrike, en fräckhet!

Det var just detta som Bataille avsåg med den »inre erfarenheten«, detta brinnande inferno av eros och död, där individen sätter sin frihet på spel. Vi levde under en epok där »fantasin till makten« var slagordet för dagen och denna invitation att ifrågasätta de subjektiva, moraliska och filosofiska gränserna – man benämnde det som »njutning« – visade sig avgörande för att göra sig kvitt inte bara totalitarism och förtryckande system, utan även själva den normativa *moralen*. För att genom skrivandet öppna upp för en ny etik. Vansinnet och erotikerna var motståndets hävstång såväl i livet som för tänkandet. Det handlade inte om att ge sig hän åt excesser, utan om att spåra upp och belysa dem.

Om att finna nya litterära och filosofiska former, ifrågasätta dem, och förmedla dem vidare. Man anklagade *Tel Quel* för formalism, men i själva verket handlade det om att förstå och flerfaldiga språkets livaktiga logik. Att »leva är att försvara en form«, skriver Hölderlin när han möter det andliga historiala sammanbrottet och transcendensens sorti. Det var det okända i dessa sjudande eruptiva gränstillstånd som senare förde mig till psykoanalysen.

Var din ingång till psykoanalysen intellektuell eller berodde den på egna erfarenheter?

Det existentiella och begreppsliga var en och samma sak på denna resa, i detta livsval. Philippe lät mig både förstå och leva i det skalv som drabbade detta land som övergav sina kolonier och drömde om att förverkliga sina begär. Jag skrev en avhandling om stilen hos Mallarmé och Lautréamont, vilka hade revolutionerat det poetiska språket genom att undersöka olika gränstillstånd, och därigenom fick jag känslan av att tillhöra ett skriftlaboratorium där man satte friheten på spel.

Det hade också en politisk sida eftersom du 1974, vid den tid då den intellektuella gruppen runt Tel Quel närmade sig maoismen, reste till Kina med Barthes och Sollers... Delade du dina vänners illusioner?

Din fråga förvånar mig. Som om jag inte skulle ha känt till att maoismen var en totalitär rörelse! Vissa av mina kamrater var mer entusiastiska än jag: 1971 betraktade de maoismen som en socialism som tog hänsyn till nationella och kulturella särdrag. Hur skulle vi till exempel efter kolonialismen förhålla oss till tredje världen? Den kulturella, språkliga och filosofiska mångfalden entusiasmerade strukturalisterna och semiotikerna, som utforskade *intertextualiteten* i människans, och allt levandes, myter, danser, bilder, koder och språk; man började få en föräning om globaliseringen och miljöproblemen. Och här fann vi en Mao som revolterade mot den ryska dogmatismen! Han släppte in de unga och kvinnorna på den politiska arenan! 1974 var det hög tid att åka dit och titta närmare på det. Vi var den första intellektuella delegationen som bjöds in efter Kinas inträde i Förenta Nationerna. Jag hade, utan att ta examen, bedrivit kandidatstudier i kinesiska på Paris-7, och François Cheng var vänlig nog att ge mig privatlektioner i taoistisk visdomslära. Jo, jag var skeptisk, men begeistrad över att få upptäcka Kina och kvinnorna, »himlens andra hälft«. Det första jag ville göra var att höra dem berätta om sin situation. Men kineserna kritiserade Sovjetunionen på ett sovjetiskt språk. Kvinnorna utnyttjades för att ge legitimitet åt idén om en radikal förändring, men de tog även på sig verkliga ansvarsuppgifter med en energi värdig traditionens Yin och Yang, något som skickligt uppmuntrades av Mao själv. Efter att jag återvänt publicerade jag *Des Chinoises* [Kinesiskorna] (1974/2001), med föresatsen att förena den västerländska feminismen med denna tradition. Jag drog mig ur allt politiskt engagemang eftersom jag inte trodde att det kunde svara upp mot ångesten hos en mänsklighet som suktade efter sådana förutbestämda framgångar som en automatisering av vår art skulle skänka. Efter att ha följt Lacans seminarium började jag engagera mig i den freudska psykoanalysen inom ramen för Société psychanalytique de Paris (SPP). Sofia - Paris - Île de Ré - Kina - skrivande och moderskap: Det som kastar ljus över det *skamlösa* i dessa resor är inte dessa osammanhängande stödord utan mina romaner: *Samurajerna*, *Den gamle och vargarna*, *Possessions* [Ägodelar], *Meurtre à Byzance* [Mord i Bysans], *L'Horloge enchantée* [Det förtrollade tornuret].

Nyligen, nästan 40 år senare, anklagades du för att ha rekryterats av den bulgariska underrättelsetjänsten som spion och infiltrerat dåtidens franska intellektuella scen. Du har svarat att anklagelserna var »felaktiga och groteska«.

Det är en Kafkaartad historia. Dossiern »Sabina« är ett innehållslöst dokument som upprättats av den bulgariska underrättelsetjänsten för att inför de överordnade rättfärdiga sina aktiviteter genom att övervaka en person som gått över till andra sidan järnridån, och som de inte ville släppa taget om. Dossiern, där jag endast citeras i tredje person, nämner inget exakt uppdrag som jag skulle ha utfört och inget i den är skrivet av mig. Det är ett övervakningsdokument som maskerats till ett rekryteringsdokument. Betänk att de skickade 16 personer som vid olika tillfällen ställde frågor till mig: de

frågade mig om Aragon var kommunist – på vilket jag svarade att han mer var surrealist. Vilken spion! Vad gäller Pragvåren ska jag ha hävdad att den inte överensstämde med andan i det bulgariska kommunistpartiet. Vilken bländande originalitet! En dag, när en gammal studiekamrat från gymnasietiden knackade på min dörr med en bulgarisk diktsamling, ska jag ha haft fräckheten att säga att den var ganska medioker. De drog slutsatsen att jag hade blivit »mycket högfärdig« och att jag »föraktade den bulgariska poesin«. Rapporten drar slutsatsen att »Sabina är undermålig som spion«, men tillägger att man bör övervaka hennes make eftersom han har relationer med Kina! Det är nästan komiskt. Om det inte vore för att en del av dossiern innehåller 28 privata brev som jag skickade till mina föräldrar och som beslagtogs. Tack vare ett rättegångsförfarande som fastställde att den hemliga säkerhetstjänstens arkiv ska vara »öppna« har man numera tillgång till dessa sorg- och glädjetårar på internet. Alldagliga och obotliga psykiska våldtäkter... Att journalister på *Nouvel Obs* och *New York Times* kunde använda sig av samma stalinistiska metoder, utan att på något sätt verifiera sanningshalten, säger mycket om deras deontologiska etik, och än mer om deras okunskap vad gäller den totalitära staten!

Låt oss övergå till ditt tänkande. I dina arbeten, i skärningslinjen mellan psykoanalys och lingvistik, har du särskilt intresserat dig för det förspråkliga i kommunikationen, det du kallar för »semiotik«. Vad handlar det om?

När jag kom till Frankrike hade jag i mina väskor med mig Bachtins arbeten om Dostojevskij. För denne litteraturteoretiker var Dostojevskij inte bara en stor författare som skänkte sin röst åt fattiga och åt demonerna, och som behandlade tron i en nihilistisk era. Han ingick även i en tradition som befruktade den medeltida europeiska, och givetvis ryska, litteraturen, nämligen det karnevaliska. Enligt denna tradition säger varje tanke, varje ståndpunkt, varje mening och till och med varje ord både en sak och samtidigt även dess motsats, och dessutom tusen andra saker. Ordets högvattenstånd! Att karnevalen äger rum på den öppna platsen framför kyrkan betyder inte att den förkastar de religiösa dogmerna, utan att dessa har en avigsida och att det gäller att låta dem höras samtidigt, att få det goda och det onda, förbudet och lagen, att samexistera. Det var detta som intresserade mig, såväl i litteraturen som i analysen: det område där beteendena inte stelnat. Analysens metod är att bryta ner försvar och trauman, vilket – men bara på villkor att detta skett – kan bereda väg för en pånyttfödelse. Det här sättet att närma sig meningen, eller snarare sättet att finna *innebörder*, har lett till det etikettivarna kallar för »poststrukturalism«, där jag räknas som en av grundarna. Genom strukturer, system, koder och regler förstår jag språkets *produktivitet*, dess heterogenitet (energi och mening). Det är här som subjektiviteten fabriceras, den som bemäktigar sig *varat i talets* (Lacan) ante-predikativ (Husserl) och transsubstantiation (Proust) för att med sitt eget kött förenas med världens kött.

Du har även utvecklat tankar om kvinnligheten, och Judith Butler har anklagat dig för slå ner på moderskapet. Vad svarar du på det?

Ett förargligt missförstånd, tyvärr! Jag har i mina romaner skrivit om *älskarinnans* passioner; och i essäform om Colettes, de Beauvoirs, Duras och Theresa av Avilas erotiska liv, för att inte tala om Arendts och Kleins inre konflikter avseende detta. Men den moderliga erotiska driften, vilken jag benämner som *förbindelse* [reliance] (vilket varken innebär kvinnans underordning under det fallokra-tiska och reproduktiva samhället, eller allas lika rätt inför vår gud Tekniken), är fortfarande en ganska okänd kontinent som jag undersöker i mitt kliniska arbete: livets undantagstillstånd, förvisningen och ömheten, sammanbrottet, separationen och överlåtelsen. Den moderliga *förbindelsen* innefattar både våld och abjektion.

Abjektion?

Ja, Winnicott har visat på moderns avgörande betydelse för att barnet ska få tillgång till övergångsobjekt. Spädbarnet överkommer separationen genom en leksak som representerar modern. Men den-

ne berömde analytiker underströk inte tillräckligt, anser jag, det negativa och destruktiva som hör ihop med denna relation. Fascination och förkastande, varken subjekt eller objekt, ett ab-jekt, abjektionen åtföljer kärleken.

Oavsett om det rör sig om modern eller älskarinnan är det kvinnliga transformativt, i ständig tillblivelse, och därigenom ogripbart: ett slags »boson« i det omedvetna, precis som Higgsbosonerna inom fysiken. Men låt oss för Guds skull låta bli att *utplåna* det kvinnliga till förmån för genus, om inte annat så för att göra rättvisa åt de kvinnor som försöker överleva och finna sin kreativitet på våra divaner. Men också för de 700 miljoner världen över som blivit föremål för tvångsgifte, de 130 000 flickor [i Frankrike] som stympats genom omskärelse, och för alla dem som mördas (bara i Frankrike dödas en kvinna varannan dag).

Du tillbakavisar alltså det nya könsparadigmet som skiljer det biologiska könet från det kulturella genus?

Egentligen inte. Det som eventuellt frigörs genom genusbegreppet är en del av den pågående antropologiska accelerationen, och så länge dessa begär gynnas – och tillfredsställs – av de vetenskapliga framstegen är det lönlöst att avvisa dem. Det kommer dock å andra sidan att krävas att man kan svara upp mot de specifika kraven och symptomen för att dessa "annorlunda varelser" ska kunna ledsagas mot kreativitet. Oändliga är de förvandlingar av föräldraskapet som psykoanalysen får att behandla, och så kommer det att förbli.

Man glömmer för övrigt att sexualiteten, med vars hjälp teorin om det omedvetna »torpederat« den normativa moralen, är en *avnaturaliserad* sexualitet eftersom den omedelbart och alltid är biologisk och mening, organ-och-tal, upphetsning-och-psykisering. Till detta lägger Freud i sina sista texter till en polyfon, psykisk bisexualitet som klyver de båda sidorna i två, så att fyra element till slut är med i leken. Så hur ska vi förstå den »heterosexuella komedin«, för att parafrasera Lacans svarta humor?

Allt sedan grottorna i Chauvet och Lascaux är förhållandet mellan de båda könen upphängt på den fantasmatiska föreställningen om liv och död, vilken är knuten till den kvinnliga fertiliteten. Däremot är *heterosexualiteten* (i bemärkelsen en avnaturaliserad psykosexualitet som innefattar fortplantningsförmågan, den psykiska bisexualiteten och sättet på vilket dessa formar den sociala pakten) ett skört och sentida fenomen i de mänskliga kulturernas historia. Idag betraktas inte längre heterosexualiteten som det tillförlitligaste och enda medlet att fortplanta sig på, eller som garant för generationernas minne. Men bilden av »urscenen«, urfantasin, hemsöker paren, vilket genus de än har, *och därför är och förblir heterosexualiteten den huvudsakliga frågan.*

Din son David har en neurologisk sjukdom och du har engagerat dig mycket för personer med handikapp. Vad har det lärt dig?

Människan är unik. Denna sanning, som kan tyckas banal, har svårt att få fäste. Ordet handikapp grundar sig på en metafysisk återvändsgränd. Aristoteles tänker sig en universell typform (en *arketypp*) som »diverse omständigheter« eller »fall« avviker från genom en *brist* – genom en avsaknad (*stere-sis*), genom en frånvaro. Samtidigt har denna föreställning (»du är bristfällig, du är otillräcklig«) genererat mirakulös barmhärtighet, medkänsla och omvårdnad, motpoler till föraktet, rädslan och förkastandet. Men de handikappade invänder idag mot denna föreställning: de pekar på den uteslutning den innebär och därigenom legitimerar. Davids livskraft har fått mig att i handikappet i stället se både ett umbärande och en möjlighet. Ett *umbärande*, eftersom det är ett dödligt damoklessvärd: utan prote-ser och mänsklig hjälp är det handikappade livet inte möjligt. Men hur det än står till med autonomin skulle den handikappade kunna parafrasera Baudelaire: »Ge mig din hand, o Smärta [inte: o Dödlig-het]: följ med mig.« Vilka möjligheter finns? Jo, att *ändra* vår mentalitet. Den handikappade personen bjuder in oss alla att se och lyssna på dem som talar, går, hör, tittar, rör sig på ett annorlunda, konstigt, galet eller skrämmande sätt. Då kommer nya, smärtsamma eller förtjusande världar, som varken är normala eller handikappade, att öppna upp sig i våra liv och bli en källa till överraskningar, världar i färd med att bli polyfona, med annorlunda men ändå kompatibla resonanser, världar som äntligen visar upp sin mångfald.

Känner du inte också en viss skuld som mor till en handikappad person?

Jacques Chirac, den ende president för Republiken Frankrike som på djupet har engagerat sig i de handikappade, sa till mig att *skammen* är vår största fiende. Som politiker hade han känt av trycket från den allmänna opinionen. Du talar om moderlig *skuld*. Hemsöker den allsmäktiga modern fortfarande mänskligheten med sitt ackompanjemang av synd-plikt-och-skuld, eller kort sagt: skuld? Tillsammans med min vän, professor Charles Gardon (på universitetet Lyon-2) har jag grundat De handikappades nationella råd, för att *medvetandegöra, informera* och *utbilda*, helt enkelt *förändra* synen på de handikappade. Det krävs en verklig och genomgripande förändring av våra attityder, något som kommer att ta tid, oändlig tid... Min sons livskraft, hans vilja att överkomma begränsningar och prövningar, har skakat mig: »David, drömmer du?« – jag tvingar mig ibland att vara realistisk. »Men mamma, jag drömmer, alltså är jag!«, genmäler han. Och återigen blir jag en energisk pessimist.

I en mycket vacker bok, Soleil noir [Svart sol], hävdar du att depression och melankoli är grundläggande känslotillstånd knutna till förlusten av objektet, av Tinget. Vad säger det om det mänskliga subjektet?

Melanie Klein har lärt oss att spädbarnet upplever sorg så snart det är förmöget att föreställa sig separationen från modern. Efter skriken, ilskan, gråten, tygbiten eller pälsdjuret som det suger på eller kastar iväg, förvandlas kroppen och ansiktet hos det lilla *varat i talet* till en scen för känslor, ansiktsuttryck och gester som uttrycker sorg, bedrövelse och melankoli. »Jag har förlorat henne«, ensamheten är oåterkallelig. »Men nej då, jag kan föreställa mig henne, mina neuroner har bevarat spår av henne, jag kan framkalla bilden av henne, jag kan hålla kvar henne, jag kan till och med kasta ett halvt besviket, halvt förnöjt öga på hennes skenbara närvaro. Jag vet att hon inte bara är skenbar, och jag gör mitt bästa för att fästa små melodier som jag lärt mig, mina »ekolalier«, på hennes avtryck, för att närvarandegöra henne i det som är på väg att bli mitt tänkande.« Nu är förlusten bara en uthärdlig frånvaro, och det imaginära som från början var melankoliskt är på väg att bli självständigt: skratande, sarkastiskt, upproriskt. *Det språkliga tänkandet är ett lyckosamt fantiserat mord på modern*, men i bakgrunden hotar alltid i tysthet separationens fruktansvärda avgrund. Pseudo-Aristoteles visste detta mycket väl, han tänkte sig att geniet, i synnerhet filosofen, är en melankolisk människa. Jag känner till fler som inte varit ovetande om detta, men som lyckats omvandla det transformativt kvinnliga till en *Trollflöjt*, till *Gryningen* eller *Den återfunna tiden*, till *Förvillelser* eller *Stormen*, eller rent av till *Paradis I* och *Paradis II*.

Hur ska man förklara att vår samtid präglas av depression?

Våra superuppkopplade samhällen lyckas inte varaktigt lösgöra sig från den depressiva positionen, denna transcendent stand-in för alla talande varelser. Arbetslöshet, känslomässiga uppbrott och yrkesrelaterad frustration leder till en avgrundsdjup *icke-existens* som ger fritt utlopp åt hatet och åt den kraftigaste av alla drifter, *dödsdriften*. I och med att politiken blivit den nya religionen med sina löften om att belöna jakten på lycka genom lagar, rättvisa och jämlikhet, har det sekulära samhället förvisat den symboliska dimensionen, det vill säga den psykosexuella ekonomin och multiversumet av unika uttryck, till den »privata sfären«. Idag är den politiska förvaltningen, hårt klämd mellan finansvärlden och nöjesindustrin, oförmögen att hantera såväl den politiska splittringen inom staterna, som spänningen avseende identitet inom och mellan nationalstater. Vad beträffar den symboliska dimensionen driver den vind för våg i de förkrympta religionernas kvietism, eller radikaliserar i de »heliga krigens« revanschlystna mimetism, i de fall den inte förvandlas till fetisch på konstmarknaden. Jag vågar alltså drista mig att tänka att den nuvarande depressionen, som alstrar en olöslig aggressivitet, är symptom på *humanismens misslyckande* inför två realiteter i den digitala globaliseringen: *främlingarna* och *transcendensen*. Främlingarna utgörs inte enbart av det ostoppbara flödet av migranter. Jag tänker även på de Gula västarna, på oss alla, på den nya mänsklighet som suggs upp i »ett land som inte finns«. Vad transcendensen beträffar har nationalstaten svårt att översätta den till tidsenlig mjukvara, och därför misslyckas den med att svara upp mot behovet av ideal och av tro, vilka fortfarande är universella grundelement även för internetmedborgarna.

Du har skrivit mycket om tro. Vad kan psykoanalysen lära oss om den?

I *Vocabulaire des institutions indo-européennes* noterar Emile Benveniste att »credo« – från sanskritens *kredh/sradh* – betyder »att skänka sitt hjärta och sin livskraft och förvänta sig en gottgörelse« och betecknar handlingen att anförtro någon något med vissheten att få tillbaka det. Religiöst (att tro) och ekonomiskt (att ge kredit). Den vediska människan förlägger sitt begär och sin magiska kraft hos gudarna och förväntar sig något i gengäld. Men en judisk ateist, Sigmund Freud, omvandlade under sitt forskande i det omedvetnas avgrunder »behovet att tro« till ett *kunskapsobjekt*. På det lutar sig *önskan att veta* för att sedan lösgöra sig. Religionerna är uppbyggda på denna grundläggande investering. Det är så de håller samman, men samtidigt spärrar och avvisar de *önskan att veta*. Bandet i överföringen är också en *ömsesidig investering*: behovet av att tro är en del av den analytiska processen. När ungdomar som är på väg att radikaliserar kommer till Maison de Solenn ställer det tvärkulturella teamet inga frågor om deras tro. Som ett slags metafamilj visar de dem istället förtroende, och inför den berättar ungdomarna i förtroende om sina kval. De börjar åter hysa tilltro till det franska språket och investerar så mycket i det att de till slut i översättning läser sufiska dikter, som talar till dem om *det* i termer av kärlek. Psykoanalysen återupptäcker sig själv för att hjälpa dessa jihadistspiranter att återerövra språket och återuppta sociala band så att varken tomrummet eller det gudomligt överfulla till sist kan hota denna andra destruktiva och frihetsinriktade förmåga, *önskan att veta*.

Kan psykoanalysen utbilda medborgarna?

Psykoanalysen är inte politisk. Den är ett mellanrum i vilket du upptäcker att dina egna besynnerligheter är överföringsbara. Psykoanalysen sätter språket, identiteterna, de sociala banden och idealen i rörelse genom att i lidandet, i det innersta hos mannen och kvinnan, introducera ett samförstånd mellan utforskade olikheter. På så sätt deltar den i en omstöpning av den humanism vars misslyckanden vi kan konstatera idag. Någon ny renässans går ännu inte att skönja, men ett uppvaknande är på väg att ske, inte bara vad gäller att rädda planeten, utan också att lyssna till de mest extrema särdragen. Som om vi befann oss i slutet av 1200-talet, då Duns Scotus tillkännagav att sanningen varken finns i de abstrakta idéerna eller i den dunkla materien, utan i en specifik man eller en specifik kvinna.

Översättning från franska av Håkan Liljeland. Originalets titel: »Je suis et resterai »étrangère«, i *Philosophie magazine* nr 135, december 2019/ januari 2020. Tack till Julia Kristeva för rättigheterna att publicera texten i svensk översättning.